

DOI: <http://doi.org/10.32750/2026-0311>

УДК 316.42:330.59(477)

JEL Classification: D33, R20, R58, O18

Швець Павло Анатолійович

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

провідний науковий співробітник

Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України

Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-8676-472X

e-mail: pavelshvets@ukr.net

Жукова Юлія Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри міжнародної економіки

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-6312-9600

e-mail: y.zhukova@kubg.edu.ua

УРБАНІЗАЦІЯ ТА НЕРІВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЗА ДОХОДАМИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проаналізовано сутність, специфіку та сучасні тенденції впливу процесів урбанізації на нерівність населення за доходами в Україні в умовах воєнного стану. Досліджено подвійний характер урбанізаційного зростання, яке, забезпечуючи акумуляцію капіталу та розвиток інноваційних секторів, водночас виступає каталізатором просторової та соціально-економічної поляризації суспільства. Встановлено, що повномасштабна війна суттєво змінила траєкторію української урбанізації, спровокувавши масові внутрішні міграційні переміщення, зміщення демографічного центру вагомості у великі міста й обласні центри та глибинний розрив традиційних джерел формування доходів населення. Проаналізовано ключові канали впливу урбанізації на поглиблення майнового розшарування, зокрема міжгалузевої асиметрії в оплаті праці, регіональну диференціацію пенсійного забезпечення та трансформацію системи соціальних трансфертів. Особливу увагу приділено феномену «воєнного» типу урбанізації, який призвів до посилення внутрішньоміської нерівності між корінним населенням та внутрішньо переміщеними особами, а також до вимивання доходів найменш захищених верств через високу вартість проживання та орендного житла в містах. Обґрунтовано, що зафіксовані деформації обумовлюють необхідність відходу від стримування урбанізаційних процесів на користь забезпечення соціальної конвергенції та інклюзивного просторового розвитку. На основі аналізу розроблено комплекс інституційних та нормативно-правових заходів, спрямованих на подолання бідності й мінімізацію диференціації доходів. Запропоновано реформування ваучерних програм випереджального перенавчання з урахуванням потреб локальних ринків праці, стимулювання формальної зайнятості через розширення компенсаційних пілг для малого й середнього підприємництва, а також розвиток мережі індустріальних парків у малих й середніх містах. Доведено доцільність реформування житлового законодавства задля розбудови фонду соціального й доступного орендного житла, запровадження Базової соціальної допомоги та цифровізацію системи адресного соціального захисту.

Ключові слова: урбанізація; нерівність за доходами; диференціація доходів; коефіцієнт Джині; соціальна конвергенція; ринок праці; доходи домогосподарств; інституційні трансформації; соціальний захист.

ВСТУП

Все більше людей задля працевлаштування, більш високих заробітків, кращої освіти та охорони здоров'я, доступу до інфраструктури тощо віддають перевагу проживанню у містах, що зумовлює процеси урбанізації. Ці тенденції стають чинниками економічного розвитку країн світу та мають суттєві переваги, зокрема підвищують якість життя населення територій їх поширення, створюють сприятливі умови для розвитку бізнесу, підвищуючи інвестиційну привабливість, продуктивність праці та конкурентоспроможність території [1, с. 38]. Однак у дослідженнях, що присвячені урбанізації, підкреслюється

неоднозначний вплив зростання міських систем на соціально-економічні процеси в країнах та у світі. Поряд із визнанням того, що концентрація населення у містах та агломераціях створює умови для прискорення темпів економічного розвитку [2], [3], також зазначається, що у містах спостерігається висока майнова нерівність. Виразнішим проявом нерівності є нерівність за доходами, що закономірно віддзеркалюється в наявності бідних і багатих верств населення. Проте нерівність за доходами може спричинити (і зазвичай спричиняє) нерівність доступу до основних суспільних благ (якісного медичного обслуговування, якісної освіти, комфортного житла), до ресурсів (фінансових, майнових, інфраструктурних, інформаційних тощо), до реалізації своїх основних прав загалом (права на здоров'я, на життя, на безпеку) [4, с. 5].

Разом з тим, слід зауважити, що урбанізація створює специфічне економічне середовище, де нерівність доходів стає критичним чинником доступу до переваг міського життя. У великих містах та агломераціях спостерігається значний розрив між доходами високотехнологічних секторів економіки та працівників із низькою кваліфікацією, що на фоні високої вартості життя посилює відчуття соціальної незахищеності останніх. За таких умов рівень платоспроможності населення стає головним детермінантом у доступі до якісних послуг (освіти, медицини тощо). Це означає, що попри загальне зростання економічних показників міста, внутрішня нерівність за доходами може поглиблюватися, створюючи бар'єри для розвитку людського капіталу тих верств населення, які не мають достатніх фінансових ресурсів для повноцінної самореалізації в урбанізованому просторі.

Для України проблематика взаємозв'язку урбанізації та нерівності за останні роки трансформувалася з суто економічної площини у питання національної безпеки та соціального виживання. Траєкторія української урбанізації має унікальний і водночас драматичний характер. Традиційні структурні диспропорції, що формувалися десятиріччями, були критично посилені наслідками повномасштабної війни, яка спричинила масштабні руйнування міської інфраструктури, деформацію ринків праці та безпрецедентні міграційні хвилі. У цих умовах міста України почали виконувати роль не лише економічних центрів, а й гуманітарних хабів, що докорінно змінило механізми розподілу доходів та рівень життя міського населення.

Постановка проблеми. Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю переосмислення державної політики регулювання доходів та просторового розвитку. Розуміння природи нерівності, що виникає внаслідок неконтрольованої або деформованої урбанізації, є критично важливим для розробки стратегій повоєнного відновлення України. Необхідність узгодження інтересів економічного розвитку міських соціально-економічних систем із завданнями нівелювання надмірної поляризації доходів визначає нову парадигму регіональної політики, орієнтованої на відновлення людського капіталу та забезпечення гідної якості життя населення міст України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах глобальних трансформацій та посилення ролі міст як центрів економічного зростання, взаємозв'язок між процесами урбанізації та нерівністю стає об'єктом прискіпливої уваги наукової спільноти. У дослідженнях, що присвячені урбанізації, підкреслюється неоднозначний вплив зростання міських систем на соціально-економічні процеси в країнах та у світі. Поряд із визнанням того, що концентрація населення у містах та агломераціях створює умови для прискорення темпів економічного розвитку [2], [3], також зазначається, що у містах спостерігається висока майнова нерівність. Сучасні дослідження вказують на те, що міста та агломерації не лише акумулюють капітал, а й часто стають каталізаторами соціально-економічної диференціації. Зокрема, колектив дослідників у праці [5]

підкреслюють, що просторові характеристики урбанізованого середовища мають довготривалий вплив на рівність можливостей. Ці висновки корелюють із даними звіту UN-Habitat «World Cities Report 2020» [6], де наголошується, що за відсутності ефективного планування урбанізація може призводити до територіальної сегрегації та поглиблення соціальних розривів, перетворюючи міста на осередки нерівності, замість того щоб бути інструментами інклюзивного розвитку.

Проблематика нерівності в контексті розміру міст детально розглядається в аналітичній доповіді ОЕСР [7], де автори доводять, що існує кореляція між розміром міста та рівнем нерівності доходів (у більших містах нерівність зазвичай вища, проте вони також демонструють вищі темпи економічного зростання). Дослідники також акцентують увагу на тому, що концентрація висококваліфікованих кадрів у мегаполісах водночас витісняє низькооплачуваних працівників на периферію, що створює значні просторові та економічні диспропорції. Ці тенденції доповнюються висновками Pandey B., Brelsford C. та Seto K.C. [8], які у своєму дослідженні доводять, що інфраструктурна нерівність може еволюціонувати окремо від економічної, створюючи довгострокові бар'єри для сталого розвитку урбанізованих територій.

В українському контексті ці риси набули специфічних рис під впливом повномасштабної війни. Так, в колективному дослідженні під редакцією Л.М. Черенько [9] автори констатують, що війна призвела до суттєвої деформації структури доходів (через втрату традиційних джерел заробітку та вимушене переміщення населення спостерігається поглиблення нерівності за ознакою майнового стану). Дослідники звертають увагу на те, що навіть за умови певного зростання номінальних доходів, реальна купівельна спроможність населення в містах катастрофічно знизилася, що розширило прірву між тими, хто має доступ до стабільної зайнятості, та соціально вразливими групами, чий добробут майже повністю залежить від соціальних виплат.

Пащенко О.В. та Жарікова О.Б. [10] зазначають, що в Україні спостерігається деформація структури доходів, де зростання частки заробітних плат поєднується із зниженням реального рівня життя та поглибленням розриву між містом і селом. Вплив технологічного прогресу на урбанізацію та рівень якості життя населення досліджено у монографії Н. Лисяк [11], де авторка доводить, що цифровізація докорінно трансформувє просторово-економічну організацію та функціональну структуру міських систем, проте водночас породжує «цифрові пороги», які обмежують доступ до економічних благ для вразливих категорій населення.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування взаємозв'язку між процесами урбанізації та нерівністю населення за доходами в Україні в умовах воєнного стану, оцінка сучасних тенденцій просторово-економічної поляризації суспільства та розробка комплексних нормативно-правових й інституційних механізмів державної регіональної та соціальної політики, спрямованих на згладжування внутрішньоміської та міжрегіональної диференціації доходів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вплив урбанізації на нерівність населення за доходами простежується через низку каналів та включає кілька складових. По-перше, простежується розрив у рівні доходів міського та сільського населення країни через галузеву та структурну диференціацію в оплаті праці. Різниця в доходах, як правило, формує значний вклад у загальну нерівність в країнах, що розвиваються, та на етапі швидкої урбанізації, а збільшення середніх доходів населення супроводжується посиленням майнової нерівності [12], [13]. Так як дані процеси визначаються закономірностями загального економічного зростання, то їх моделювання використовує обернену U-форму кривої гіпотези С. Кузнеця, яка

стверджує, що міграція населення із сільської місцевості з низькими доходами в міста з більш високими доходами спочатку призводить до збільшення загальної нерівності доходів, а потім диференціація знижується [14].

Емпіричні дослідження, що проведені з використанням бази даних Всесвітнього банку для країн, що не відносяться до країн з високим рівнем доходу, підтвердили присутність нелінійного ефекту [13], але виявили принципово інший взаємозв'язок. При невисокому рівні урбанізації зростання частки міського населення знижувало бідність й диференціацію доходів між сільськими територіями та містами, але для більш високих значень урбанізації її подальше зростання посилювало розрив у доходах між сільським й міським населенням. Другою складовою впливу урбанізації на диференціацію доходів є зміна нерівності всередині самої міської системи, і зі зростанням частки міського населення внесок цієї складової збільшується. Навіть у розвинених економіках світу рівень бідності у містах значно вищий, ніж у середньому по країні. Але це може пояснюватися не тим, що міста призводять до зубожіння, навпаки, вони надають найкращу інфраструктуру соціальних ліфтів та можливості покращити свій стан у майбутньому та цим залучають бідних людей.

Однак, урбанізація неоднаковим чином впливає на просторовий розвиток міст. Так, дослідження китайських вчених [15] свідчить про нерівномірний розподіл урбанізації на різних економічних рівнях. Зокрема, у країнах з низьким та середнім доходом швидке зростання населення призводить до інтенсивного розширення міст, тоді як у більш заможних країнах економічний розвиток дозволяє розширювати міську територію без такого значного збільшення населення. Ці процеси свідчать про те, що нерівність за доходами є одним з ключових факторів, які формують міський простір та його динаміку.

Зі збільшенням загального добробуту населення міст відбуваються його різке розшарування за доходами і зростання абсолютної та відносної бідності. Це призводить до накопичення невдоволення, соціальних конфліктів і є фактором стримування економічного розвитку. Причинами сповільнення зростання економіки виступають, по-перше, необхідність масштабних перерозподілів доходу, що спричиняють чисті втрати для суспільства. По-друге, бідні люди мають обмежені можливості для здобуття освіти, їм також складніше отримати кредити й позики з метою започаткування бізнесу. В результаті потенціал цієї категорії населення недовикористовується, що негативно позначається на продуктивності економіки і темпах її зростання. По-третє, залагодження конфліктів і досягнення рівноваги в суспільстві вимагають додаткових ресурсів, які витрачаються непродуктивно, що знижує загальну ефективність економічної системи.

Україна належить до країн із високим рівнем урбанізації. Так, частка міського населення за роки незалежності зросла з 67,5% у 1991 році до 69,9% у 2026 році (рис. 1), що свідчить про тривале переважання урбанізаційних процесів у системі розселення населення. Водночас, у зв'язку із запровадженням воєнного стану Державна служба статистики України призупинила оприлюднення значної частину демографічної інформації, тому для аналізу використовуються експертні оцінки Інституту демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України.

Зростання частки міського населення в умовах війни значною мірою було зумовлене масштабними внутрішніми міграційними переміщеннями. Упродовж 2022–2023 років мільйони громадян були змушені залишити місця постійного проживання через бойові дії, окупацію територій та загрози безпеці. Так, за даними Міжнародної організації з міграції та Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України станом на кінець 2023 року — початок 2024 року кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні стабілізувалася на рівні 3,6–3,7 млн осіб [16]. При

цьому просторовий розподіл продемонстрував чітку урбаністичну спрямованість (понад 60% усіх ВПО зосередилися у великих містах). Основними регіонами-реципієнтами стали не лише західні області, а й великі міста ближнього тилу (Дніпро, Харків та Запоріжжя), які мали розвиненішу соціальну, транспортну та житлову інфраструктуру, а також ширші можливості працевлаштування. Концентрація значної кількості переселенців у міських поселеннях сприяла тимчасовому посиленню урбанізаційних процесів та збільшенню питомої ваги міського населення.

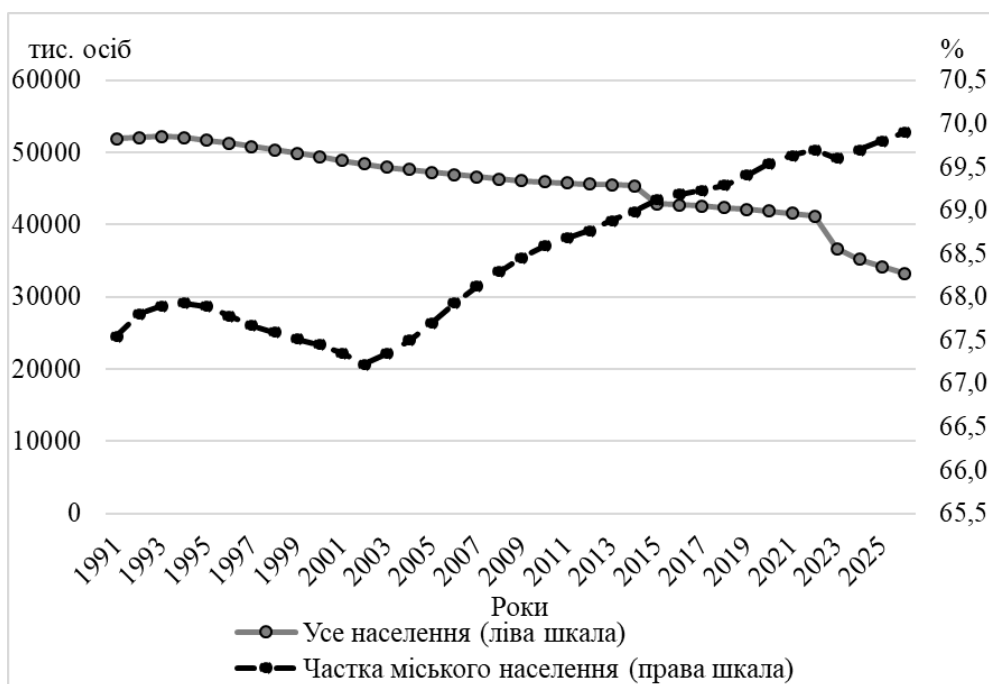

Рис. 1. Динаміка чисельності наявного населення та частка міського населення в Україні за 1991–2026 рр., на початок року*

* Дані за 2023–2026 роки за оцінкою Інституту демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України
 Джерело: [17], [18]

У 2024–2025 роках вплив внутрішніх міграційних переміщень на рівень урбанізації дещо послабився внаслідок поступового повернення частини населення до місць постійного проживання, зокрема до малих міст, селищ та сільської місцевості деокупованих і відносно безпечних територій. Моніторинг міграційних настроїв, проведений Міжнародною організацією з міграції у 2024–2025 роках, що тільки 22–25% опитаних планували повернутися до своїх постійних місць проживання, тоді як понад 65% ВПО адаптувалися у містах поточного перебування і планують залишатися там у довгостроковій перспективі. Водночас негативний вплив війни на сільські території, пов'язаний із руйнуванням інфраструктури, мінуванням земель та обмеженням можливостей зайнятості, сприяв подальшому скороченню чисельності сільського населення, що забезпечило збереження тенденції до зростання частки міських жителів.

Ці просторові зрушення відбулися на тлі падіння реального ВВП (на 28,8% у 2022 році з подальшим частковим компенсаційним зростанням на 5,5% у 2023 р. та близько 1,8–3,2% у 2024–2025 рр.) [19]. Відповідно, відбулося стиснення купівельної спроможності, що змінило структуру джерел доходів населення.

Виразнішим проявом нерівності є нерівність за доходами, що закономірно віддзеркалюється в наявності бідних і багатих верств населення. Проте нерівність за доходами може спричинити (і зазвичай спричиняє) нерівність доступу до основних суспільних благ (якісного медичного обслуговування, якісної освіти, комфортного житла), до ресурсів (фінансових, майнових, інфраструктурних, інформаційних тощо), до реалізації своїх основних прав загалом (права на здоров'я, на життя, на безпеку) [4, с. 5].

Офіційна статистика до повномасштабної війни показувала аномально низький коефіцієнт Джині для України (в межах 0,24–0,27). Однак після 2022 року спостерігається його стрімке зростання (рис. 2). Така висхідна траєкторія підтверджує, що руйнівні наслідки війни, глибока економічна криза та масове переміщення населення остаточно зламали колишній профіль розподілу благ, спровокувавши різке соціально-економічне розшарування суспільства та стрімке наближення України до показників країн із вираженою поляризацією доходів (за оцінкою Світового банку коефіцієнт Джині зріс до 0,50 у 2025 році).

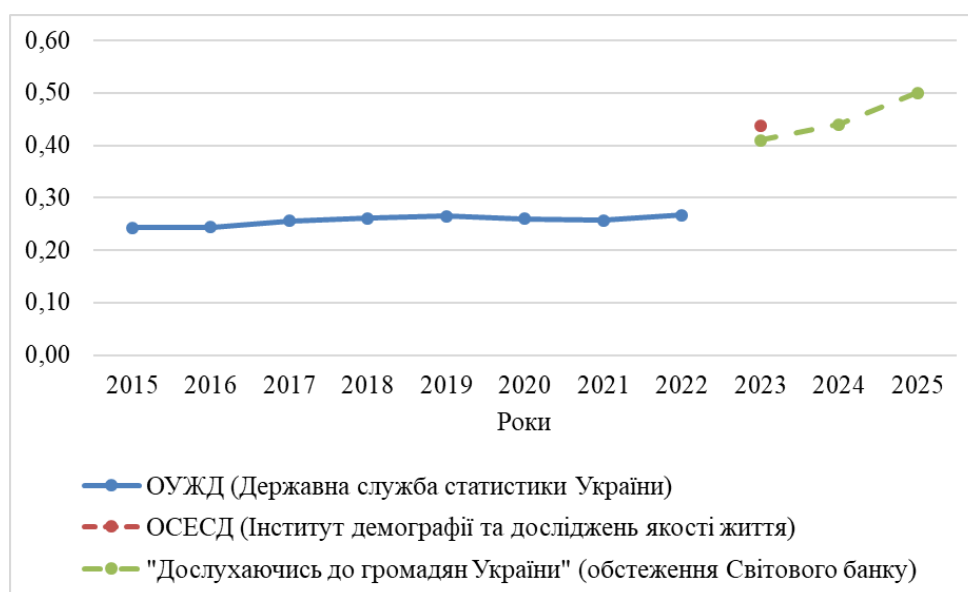

Рис. 2. Динаміка коефіцієнту концентрації
(індексу Джині) в Україні у 2015–2025 рр.

Джерело: [20] – [22]

Історично диспропорція доходів між міським та сільським населенням в Україні носила хронічний, проте відносно стабільний характер. Проте за період 2022–2025 рр. цей розрив перейшов у фазу стрімкого поглиблення. Сучасна нерівність обумовлена не просто загальним падінням економіки, а глибокою асиметрією в ключових компонентах формування доходів (оплаті праці, пенсійному забезпеченні та соціальних трансфертах).

Основним драйвером нерівності стала поляризація офіційної заробітної плати. Міські поселення мають більш диверсифіковану структуру ринку праці, де зосереджені сектори з високою доданою вартістю (фінансовий сектор, сфера телекомунікацій, інформаційні технології, державне управління, логістичні вузли). У сільській місцевості більша частка формальних робочих місць обмежена бюджетною сферою та низькокваліфікованою працею. Так, якщо у 2021 році середньомісячна заробітна плата у сільській місцевості відставала від міської в середньому на 22–25%, то внаслідок інфляційних шоків та заморожування мінімальних соціальних стандартів у 2022–2025

роках цей показник зріс (до 38–42%). Це падіння зумовлене також масовим переходом сільської зайнятості в неофіційну або роботу на умовах неповного робочого дня [23].

Другим критичним компонентом нерівності є пенсійне забезпечення, яке формує вагомому частку бюджетів домогосподарств. Середній розмір пенсій в Україні демонструє чітку просторову залежність. У містах, де пенсіонери мають триваліший офіційний стаж й концентрацію спецпенсій, середній розмір пенсії на початок 2025 року становив 6549,2 грн, в той час як у сільській місцевості — 4486,2 грн (співвідношення 1,46 рази) [24, с. 40].

Третім вагомим чинником поглиблення нерівності доходів є трансформація системи та просторової структури розподілу соціальних трансфертів, що за умов воєнного стану перетворилися на безальтернативне джерело підтримки купівельної спроможності найвразливіших верств населення. Якщо у довоєнному 2021 році державна соціальна допомога та інші поточні трансфери формували в середньому 9,5% сукупних ресурсів міських та 11,2% сільських домогосподарств, то внаслідок масштабної прекаризації ринку праці протягом 2022–2025 років питома вага соціальних надходжень у структурі бюджетів сільських домогосподарств зросла до 18,8%. У міських поселеннях (особливо у великих містах) завдяки масовій концентрації внутрішньо переміщених осіб саме міські домогосподарства акумулювали значну частку державних виплат на проживання ВПО та додаткові прямі фінансові субсидії від міжнародних інституцій. Так, згідно з моніторинговими даними Міжнародної організації з міграції понад 72% загального обсягу залученої міжнародної та благодійної допомоги надано саме міському населенню країни [25].

Специфічний «воєнний» тип урбанізації безпосередньо вплинув на поглиблення нерівності населення за доходами всередині й міських громад. З одного боку, приплив населення стимулював локальні міські ринки (оренду житла, сферу послуг, торгівлю), а з іншого — виник значний економічний розрив між корінними мешканцями міст та новоприбулим населенням. Так, за соціологічними опитуваннями, середньомісячний дохід домогосподарства ВПО у містах залишається у середньому на 30–40% нижчим, ніж у місцевого населення. Близько 45% переселенців у містах змушені витратити понад 50% свого доходу лише на оплату оренди житла (яка в обласних центрах та Києві зросла на 60–120% порівняно з довоєнним періодом).

Попри те, що середні доходи у містах є вищими порівняно із сільськими домогосподарствами, міське середовище демонструє набагато вищий ступінь соціально-економічної поляризації. Верхній дохідний квінтіль міського населення формують фахівці сфер ІТ, телекомунікацій, фінансового посередництва й військово-промислового комплексу, чия середня заробітна плата станом на 2024–2025 роки становила 45 000–65 000 грн. Натомість працівники комунальних підприємств, роздрібною торгівлі, міського транспорту, освіти та медицини отримують заробітну плату в межах 16 000–20 000 грн. Така міжгалузева асиметрія в оплаті праці призвела до стрімкого зростання внутрішньоміського коефіцієнту фондів, який досяг значення 8,5–9,2, що свідчить про глибоке розмивання міського середнього класу. Як підтверджують аналітичні висновки Світового банку у звіті «*Monitoring Living Conditions in Ukraine: Fall 2025 Update*» [22], розширення нерівності в доходах містян значною мірою зумовлене структурними факторами ринку праці (у той час як висококваліфіковані сектори демонструють зростання заробітних плат, незаможні верстви населення та вразливі групи населення стикаються із серйозними бар'єрами для працевлаштування, що консервує їх у нижніх децильних групах розподілу національного багатства).

Узгодження системних суперечностей між урбанізаційним зростанням та поглибленням нерівності населення за доходами вимагає перегляду механізмів державної регіональної та соціально-економічної політики. Повоєнне відновлення України має базуватися на принципах інклюзивного просторового розвитку, де міста виступатимуть не осередками соціальної сегрегації, а драйверами загальнонаціонального зростання.

Першочерговим напрямом є модернізація ринку праці та розширення можливостей для працевлаштування вразливих категорій населення. Оскільки швидка трансформація міських економік підвищила попит на висококваліфіковану працю, залишивши значну частину населення та ВПО за межами високооплачуваного сектору, виникає потреба у масштабуванні та вдосконаленні механізмів діючих ваучерних програм випереджального перенавчання. Наразі їх ефективність обмежується жорстким переліком затверджених професій, бюрократизованою процедурою погодження закладів профосвіти та низьким рівнем залученості міської влади. Для усунення цих бар'єрів необхідно внести зміни до Постанови № 207 від 20.03.2013 р. Кабінету Міністрів України [26], передавши органам місцевого самоврядування право формувати регіональний реєстр актуальних професій під запити місцевого бізнесу, спростити допуск приватних сертифікованих навчальних центрів та запровадити систему цільового співфінансування навчальних ваучерів із коштів місцевих бюджетів. Це дозволить сфокусувати програми на критичних потребах повоєнного відновлення, зокрема в галузях будівництва, інженерії, енергетики та соціально-реабілітаційної сфери. Аналітичні оцінки Світового банку підтверджують, що такі активні заходи на ринку праці, якщо вони адаптовані до реальних запитів роботодавців, здатні скоротити рівень бідності серед зайнятого населення на 15–20% [22, с. 11].

Паралельно із цим важливого значення набуває стимулювання формальної зайнятості у міських громадах через спрощення доступу малого та середнього бізнесу до державних програм компенсації ЄСВ та витрат на оплату праці за створення нових робочих місць для ВПО й ветеранів. Поточні механізми [27], [28] мають обмежене охоплення через надмірні вимоги до відсутності будь-якої податкової заборгованості у роботодавців, короткий термін виплати компенсацій (2–3 місяці) та затримки фінансування. Розв'язання цієї проблеми потребує нормативно-правового унормування, а саме продовження терміну виплати компенсацій за працевлаштування ВПО та ветеранів щонайменше до 12 місяців, цифровізації подачі заявок через «Дію» без додаткових паперових довідок із податкових органів, а також запровадження податкових пільг для суб'єктів МСБ, що розвивають міську «економіку догляду» (приватні дитячі садки, центри денного перебування літніх людей та осіб з інвалідністю). Останнє дозволить зняти неекономічне навантаження в першу чергу на жінок, сприятиме їхньому поверненню на ринок праці та сформує нові легальні робочі місця у секторі послуг [9].

Не менш важливим в цьому є децентралізація економічної активності та розвиток мережі малих і середніх міст. При цьому варто враховувати, що просторова економічна нерівність є природним наслідком дії агломераційних ефектів, де великі міста виступають безальтернативними драйверами інноваційного зростання. Проте економічна асиметрія не повинна трансформуватися у глибоку соціально-економічну поляризацію та поглиблення міжсекторального розриву в доходах населення. Державна регіональна політика відповідно до рекомендацій UN-Habitat має бути спрямована не на штучне стримування зростання міських систем задля нівелювання просторової економічної нерівності, а на забезпечення соціальної конвергенції - гарантування рівного доступу мешканців усіх типів поселень до якісних соціальних послуг, цифрової інфраструктури та базових гарантій захисту [6]. У цьому контексті економічна роль

малих і середніх міст полягає не у прямій конкуренції з великими містами, а у виконанні функції локальних виробничо-сервісних хабів, що забезпечують зайнятість та базовий економічний каркас територій. Для практичного втілення цієї моделі ключовим інструментом мають стати індустріальні та інноваційні парки. Проте наразі цей інструмент працює фрагментарно через високі фінансові бар'єри підключення до інженерних мереж та відсутність гнучких податкових стимулів на місцевому рівні. Розв'язання цієї проблеми вимагає внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» та Податкового кодексу України в частині нормативного закріплення права органів місцевого самоврядування малих і монофункціональних міст надавати локальні пільги (повне або часткове звільнення від земельного податку та податку на нерухомість) для підприємств-резидентів, а також запровадження державного субсидування витрат на підведення критичної інфраструктури (енерго-, водопостачання та логістики) [11].

Комплексне вирішення проблеми внутрішньоміської бідності вимагає трансформації житлової політики. Оскільки витрати на оренду житла виступають головним фактором вимивання доходів ВПО та працівників бюджетної сфери, практична реалізація цього завдання потребує прискорення прийняття Закону України «Про основні засади житлової політики» та створення прозорих механізмів державно-приватного партнерства для будівництва міського фонду соціального й доступного орендного житла. Залучення пільгових кредитів і грантів від міжнародних фінансових організацій (зокрема Світового банку, ЕІВ та ЕБРД) для розбудови неприбуткового сектору оренди, де розмір плати не перевищує 25–30% сукупного доходу родини, є загальноприйнятою європейською практикою зниження майнового розшарування. У короткостроковій перспективі цей захід має доповнюватися запровадженням цільових адресних субсидій на оренду житла через Єдину інформаційну систему соціальної сфери (ЄІССС) для вразливих категорій громадян, ВПО та молодих фахівців бюджетного сектору.

Нарешті, ключовим інструментом згладжування нерівності залишається реформування системи соціального захисту на засадах підвищення її адресності, цифрової прозорості та ефективності. Необхідно прискорити перехід до уніфікованої Базової соціальної допомоги на основі комплексної оцінки сукупного матеріально-майнового стану домогосподарств із використанням можливостей ЄІССС та її інтеграції з державними реєстрами. Одночасно критичним кроком є відхід від формального прожиткового мінімуму та запровадження регулярної індексації пенсій і соціальних трансфертів із урахуванням регіональних індексів споживчих цін. Реалізація зазначеного комплексу заходів створить інституційне підґрунтя для зниження внутрішньоміського коефіцієнта фондів і забезпечить поступовий перехід від сегрегаційної моделі урбанізації до стійкого та інклюзивного повоєнного розвитку України.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У цій роботі доведено, що процеси урбанізації в Україні в умовах воєнного стану набули специфічних трансформаційних рис, перетворившись із чинника зростання на один із ключових детермінантів просторової та соціально-економічної поляризації суспільства. Встановлено, що урбанізаційний простір демонструє подвійний характер. З одного боку, міські системи виступають осередками акумуляції капіталу, розвитку інноваційних секторів та формування інфраструктурних «соціальних ліфтів», що сприяє загальному скороченню абсолютної бідності за межею офіційного прожиткового мінімуму. З іншого боку, урбанізація призводить до поглиблення нерівності за доходами в країні, що підтверджується висхідною траєкторією коефіцієнта Джині та зростанням внутрішньоміського коефіцієнта фондів. Цей феномен пояснюється тим, що скорочення частки населення за межею бідності відбувається паралельно з різким розшаруванням

решти містян за рівнем доходів, зберігаючи як стимулюючі економічні чинники, так і суттєві ризики соціальної сегрегації.

Доведено, що повномасштабна війна остаточно змінила траєкторію вітчизняної урбанізації, сформувавши феномен «воєнного» типу урбанізаційного зростання. Масові внутрішні переміщення, у межах яких понад 60% внутрішньо переміщених осіб зосередилися у великих містах та обласних центрах, призвели до суттєвого зміщення демографічного центру вагомості. Це зумовило поглиблення міжгалузевої асиметрії в оплаті праці, диференціацію пенсійного забезпечення та деформацію системи соціальних трансфертів.

Обґрунтовано, що подолання виявлених диспропорцій вимагає відходу від концепції стримування урбанізаційних процесів на користь забезпечення соціальної конвергенції та інклюзивного просторового розвитку. Забезпечення стійкого повоєнного відновлення потребує реалізації комплексу інституційних та нормативно-правових заходів (модернізація ваучерних програм випереджального перенавчання шляхом передачі повноважень щодо формування регіональних реєстрів професій органам місцевого самоврядування, стимулювання формальної зайнятості через продовження термінів компенсації ЄСВ і витрат на оплату праці ВПО й ветеранів до 12 місяців, розвиток мережі малих і середніх міст як локальних виробничо-сервісних хабів за допомогою надання податкових пільг резидентам індустріальних парків, трансформація житлової політики шляхом розбудови фонду соціального й доступного орендного житла, запровадження уніфікованої Базової соціальної допомоги на засадах цифровізації та адресності).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яровенко Т. С., Дон О. Д., Федоров Г. А. Урбанізація та агломерація як сучасні світові процеси економічного розвитку. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2020. Вип. 1 (24). DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.24-6> [in Ukrainian]
2. Fujita M., Krugman P., Venables A. The spatial economy: Cities, region, and international trade. Cambridge, MA : The MIT Press, 1999. 367 p. URL: <https://mitpress.mit.edu/9780262062046/the-spatial-economy/>
3. Fujita M., Thisse J. F. Economics of agglomeration: Cities, industrial location and globalization. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. URL: https://assets.cambridge.org/97811070/01411/frontmatter/9781107001411_frontmatter.pdf
4. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. 404 с. URL: https://idss.org.ua/monografii/nerivnist_2012.pdf [in Ukrainian]
5. Big cities fuel inequality within and across generations / D. Connor et al. PNAS Nexus. 2025. Vol. 4, No. 2. DOI: <https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgae587>
6. World Cities Report 2020: The Value of Sustainable Urbanization / UN-Habitat, 2020. URL: https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/10/wcr_2020_report.pdf
7. Royuela V., Veneri P., Ramos R. Income Inequality, Urban Size and Economic Growth in OECD Regions. OECD Regional Development Working Papers. 2014. No. 2014/10. DOI: <https://doi.org/10.1787/5jxrcmg88l8r-en>
8. Pandey B., Brelsford C., Seto K. C. Rising infrastructure inequalities accompany urbanization and economic development. Nature Communications. 2025. Vol. 16. Art. 1193. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41467-025-56539-w>
9. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Л. М. Черенько та ін. Київ : Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2023. URL: https://idss.org.ua/arhiv/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D1%8F%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf [in Ukrainian]
10. Pashchenko O. V., Zharikova O. V. Inequality in the Household Income Distribution in Ukraine. Bioeconomy and Agrarian Business. 2021. Vol. 12, No. 3-4. P. 13-24. DOI: <https://doi.org/10.31548/bioeconomy2021.03-04.013>
11. Лисяк Н. Інтегрований розвиток урбанізованих систем : монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2025. 311 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20250006.pdf> [in Ukrainian]
12. Cali M. Urbanization, inequality and economic growth: Evidence from Indian states and towns. Background note for the World Development Report 2009. 2008. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/9248>

13. Liddle B. Urbanization and inequality/poverty. Urban Science. 2017. Vol. 1, No. 4. Art. 35. URL: <https://www.mdpi.com/2413-8851/1/4/35>
14. Kuznets S. Economic growth and income inequality. American Economic Review. 1955. Vol. 45, No. 1. P. 1–28. URL: <http://piketty.pse.ens.fr/files/Kuznets1955.pdf>
15. Dramatic uneven urbanization of large cities throughout the world in recent decades / L. Sun et al. Nature Communications. 2020. Vol. 11. P. 53–66. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41467-020-19158-1>
16. Displacement and return in Ukraine: An analysis of trends, drivers and movement intentions (June 2025) / IOM UN Migration. 2025. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-displacement-and-return-trends-drivers-and-intentions-june-2025>
17. Населення України : статистичний збірник / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]
18. Національні демографічні прогнози / Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України. URL: <https://www.demography.org.ua/> [in Ukrainian]
19. Динаміка та структурні зміни ВВП України у 2022–2025 роках / Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/dynamika-ta-strukturni-zminy-vvp-ukrayiny-u-2022-2025-rokakh> [in Ukrainian]
20. Витрати і ресурси домогосподарств України : статистичний збірник / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]
21. Соціально-економічний стан домогосподарств України (ОСЕСД) / Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/social-economical-state-2023-24> [in Ukrainian]
22. Monitoring living conditions in Ukraine / World Bank Group. URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine/brief/listening-to-citizens-of-ukraine-survey>
23. Економічна стійкість під час війни: доходи, зайнятість та соціальна допомога в Україні (квітень 2024 року) / Міжнародна організація з міграції (МОМ). URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2025-01/economic-resilience-in-wartime_ukr-1.pdf [in Ukrainian]
24. Соціальний захист населення України в 2024 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]
25. Вимірювання прогресу у досягненні довгострокових рішень в Україні (лютий 2026 року) / Міжнародна організація з міграції в Україні. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-vimiryuvannya-progresu-u-dosyagnenni-dovgostrokovikh-rishen-v-ukraini-lyutyiy-2026> [in Ukrainian]
26. Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян на ринку праці : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 берез. 2013 р. № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
27. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 берез. 2022 р. № 331. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
28. Деякі питання надання роботодавцям компенсації єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за працевлаштування на нові робочі місця : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 квіт. 2023 р. № 338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/338-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

Pavlo Shvets

PhD in Economics, Senior Researcher

Leading Researcher

Mykhailo Ptukha Institute for Demography and Life Quality Research

Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0001-8676-472X

e-mail: pavelshvets@ukr.net**Yuliia Zhukova**

PhD in Economics, Associate Professor

Associate Professor Department of International Economics

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0001-6312-9600

e-mail: y.zhukova@kubg.edu.ua**URBANIZATION AND INCOME INEQUALITY IN UKRAINE**

Abstract. The article examines the essence, specific features, and current trends in the impact of urbanization processes on income inequality in Ukraine under martial law. The study investigates the dual nature of urbanization, which, while facilitating capital accumulation and the development of innovative sectors, simultaneously acts as a catalyst for spatial and socio-economic polarization. It has been established that the full-scale war has significantly altered the trajectory of urbanization in Ukraine by triggering large-scale internal displacement, shifting the demographic center of gravity toward large cities and regional administrative centers, and causing a profound disruption of the traditional sources of household income. The paper analyzes the main channels through which urbanization contributes to widening income disparities, including intersectoral wage asymmetries, regional differentiation in pension provision, and the transformation of the social transfer system. Particular attention is paid to the phenomenon of "wartime urbanization," which has intensified intra-urban inequality between the resident population and internally displaced persons, while simultaneously reducing the real incomes of the most vulnerable population groups due to the high cost of living and rental housing in urban areas. The study substantiates that these structural distortions necessitate a shift in public policy from restraining urbanization processes toward promoting social convergence and inclusive spatial development. Based on the findings, a comprehensive set of institutional and regulatory measures aimed at reducing poverty and mitigating income inequality is proposed. These measures include the reform of voucher-based reskilling programs tailored to the needs of local labor markets, the promotion of formal employment through expanded compensatory incentives for small and medium-sized cities. The study also demonstrates the feasibility of reforming housing legislation to expand the stock of social and affordable rental housing, introducing Basic Social Assistance, and digitalizing the targeted social protection system.

Keywords: urbanization; income inequality; income differentiation; Gini coefficient; social convergence; labor market; household income; institutional transformations; social protection.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Yarovenko, T. S., Don, O. D., & Fedorov, H. A. (2020). Urbanization and agglomeration as modern world processes of economic development. *Eastern Europe: Economy, Business and Management*, (1), 40–45. <https://doi.org/10.32782/easterneurope.24-6> [in Ukrainian]
2. Fujita, M., Krugman, P., & Venables, A. (1999). *The spatial economy: Cities, regions, and international trade*. The MIT Press. <https://mitpress.mit.edu/9780262062046/the-spatial-economy/>
3. Fujita, M., & Thisse, J. F. (2002). *Economics of agglomeration: Cities, industrial location and globalization*. Cambridge University Press. https://assets.cambridge.org/97811070/01411/frontmatter/9781107001411_frontmatter.pdf
4. Libanova, E. M. (Ed.). (2012). *Inequality in Ukraine: Scale and possibilities of influence*. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. https://ids.org.ua/monografii/nerivnist_2012.pdf [in Ukrainian]
5. Connor, D., et al. (2025). Big cities fuel inequality within and across generations. *PNAS Nexus*, 4(2), Article pgae587. <https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgae587>
6. UN-Habitat. (2020). *World cities report 2020: The value of sustainable urbanization*. https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/10/wcr_2020_report.pdf
7. Royuela, V., Veneri, P., & Ramos, R. (2014). *Income inequality, urban size and economic growth in OECD regions* (OECD Regional Development Working Papers No. 2014/10). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5jxrcmg88l8r-en>

8. Pandey, B., Brelsford, C., & Seto, K. C. (2025). Rising infrastructure inequalities accompany urbanization and economic development. *Nature Communications*, 16, Article 1193. <https://doi.org/10.1038/s41467-025-56539-w>
9. Cherenko, L. M., et al. (2023). *Quality of life of the population of Ukraine and the first consequences of the war*. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. <https://idss.org.ua/arhiv/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%8F%D1%96%D1%8F%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf> [in Ukrainian]
10. Pashchenko, O. V., & Zharikova, O. V. (2021). Inequality in the household income distribution in Ukraine. *Bioeconomy and Agrarian Business*, 12(3-4), 13–24. <https://doi.org/10.31548/bioeconomy2021.03-04.013>
11. Lysiak, N. (2025). *Integrated development of urbanized systems: Monograph*. State Institution "Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine". <https://ird.gov.ua/irdp/p20250006.pdf> [in Ukrainian]
12. Cali, M. (2008). *Urbanization, inequality and economic growth: Evidence from Indian states and towns* (Background note for the World Development Report 2009). World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/9248>
13. Liddle, B. (2017). Urbanization and inequality/poverty. *Urban Science*, 1(4), Article 35. <https://www.mdpi.com/2413-8851/1/4/35>
14. Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *American Economic Review*, 45(1), 1–28. <http://piketty.pse.ens.fr/files/Kuznets1955.pdf>
15. Sun, L., et al. (2020). Dramatic uneven urbanization of large cities throughout the world in recent decades. *Nature Communications*, 11, 53–66. <https://doi.org/10.1038/s41467-020-19158-1>
16. International Organization for Migration. (2025). *Displacement and return in Ukraine: An analysis of trends, drivers and movement intentions* (June 2025). <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-displacement-and-return-trends-drivers-and-intentions-june-2025>
17. State Statistics Service of Ukraine. (n.d.). *Population of Ukraine*. <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]
18. Ptoukha Institute for Demography and Life Quality Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. (n.d.). *National demographic forecasts*. <https://www.demography.org.ua/> [in Ukrainian]
19. State Statistics Service of Ukraine. (2025). *Dynamics and structural changes of Ukraine's GDP in 2022–2025*. <https://stat.gov.ua/uk/publications/dynamika-ta-strukturni-zminy-vvp-ukrayiny-u-2022-2025-rokakh> [in Ukrainian]
20. State Statistics Service of Ukraine. (n.d.). *Household expenditures and resources of Ukraine*. <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]
21. Ptoukha Institute for Demography and Life Quality Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. (2024). *Socio-economic state of households in Ukraine (OSES)*. <https://www.unicef.org/ukraine/documents/social-economical-state-2023-24> [in Ukrainian]
22. World Bank Group. (n.d.). *Monitoring living conditions in Ukraine*. <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine/brief/listening-to-citizens-of-ukraine-survey>
23. International Organization for Migration. (2024). *Economic resilience in wartime: Income, employment and social assistance in Ukraine* (April 2024). https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd1861/files/documents/2025-01/economic-resilience-in-wartime_ukr-1.pdf [in Ukrainian]
24. State Statistics Service of Ukraine. (2025). *Social protection of the population of Ukraine in 2024*. <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]
25. International Organization for Migration in Ukraine. (2026). *Measuring progress towards durable solutions in Ukraine* (February 2026). <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-vimiryuvannya-progresu-u-dosyagnenni-dovgostrokovikh-rishen-v-ukraini-lyuty-2026> [in Ukrainian]
26. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2013). Resolution on approval of the Procedure for issuing vouchers to maintain the competitiveness of certain categories of citizens in the labor market (No. 207). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
27. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). Resolution on approval of the Procedure for providing employers with compensation for wage costs for hiring internally displaced persons as a result of hostilities during martial law in Ukraine (No. 331). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
28. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). Resolution on certain issues of providing employers with compensation for the single contribution to compulsory state social insurance for hiring on new jobs (No. 338). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/338-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 03.07.26

Рецензовано 30.07.26

Опубліковано 06.08.2026 р.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.